KERNAVĖS MENAMOS SENOSIOS KALVĖS VIETOS TYRINĖJIMAI

Gintautas VĖLIUS

Kernavėje 2005 m. buvo planuojama atlikti minimalios apimties žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato apsaugos zonoje. Remiantis vietos gyventojų žodine informacija bei atsitiktinai aptinkamais pavieniais radiniais (keramika, šlakas, kita) planuota iššvalgyti įvairias teritorijas, taip pat ir lauką, esantį už poros šimtų metrų į ŠR nuo Lizdeikos kalno piliakalnio (A 1471K). Šioje vietoje, senųjų Kernavės gyventojų manymu, kažkada buvusi Kernavės kalvė, be to, ariamame lauke dažnai aptinkama šlako.

Įvertinus situaciją vietoje, nutarta neapsiriboti žvalgomo pobūdžio tyrimuose taikomais nedideliais šurfais, ir atlikti platesnius kasinėjimus. Liepos–rugpjūčio mėnesiais buvo vykdomi archeologiniai tyrinėjimai, kuriuose dalyvavo bei archeologinę praktiką atliko Vilniaus bei Torunės (Lenkija) universitetų archeologijos specialybės studentai. Visi kasimo darbai buvo vykdomi rankiniu būdu. Kultūrinis sluoksnis plautas naudojant metalinį tinkliuką. Iš viso ištirta 100 m^2 perkasa.

1998–2000 m. už 64 m į V nuo užmatuotų plotų archeologinius tyrimus atliko D. Vaičiūnienė. Iš viso buvo ištirtas 323 m^2 plotas (*ATL 2000 metais*, V., 2002, p. 40–41). Aptikta XIV a. sodybos vieta, jos patvorys. Pastatų tirtoje vietoje nebuvo, tačiau aptikti šuliniai, tvoros, 697 individualūs radiniai, daug keramikos, gyvulių kaulų. 2005 m. tyrimų metu taip pat siekta išsiaiškinti, kiek toli Kernavės viduramžių miestas tęsėsi į ŠR.

2005 m. tyrinėtą plotą, esantį 245 m į ŠR nuo Lizdeikos kalno piliakalnio, kerta drėgnas griovys – Pajautos upelio ištakos. Todėl perkasa atmatuota L raidės formos. Perkasos Š dalis orientuota išilgai griovio, P dalis kerta griovį skersai. Perkasa orientuota artima Š–P kryptimi, šiek tiek, 17,13°, pakreipta į PV. Plotą dengė iki 10 cm storio velėna. Ją nukasus perkasos Š dalyje atsidengė griovys – vandentiekio trasa, kertanti perkasą R–V kryptimi. Perkasos P dalis kasta taip, kad būtų išvengta minėto griovio. Ji jungta prie ploto Š dalies 1 m toliau į P. Taigi iš viso buvo užmatuotas 100 m^2 plotas: 5x10 m perkasos Š dalis, orientuota artima R–V kryptimi, ir 5x10 m P dalis, orientuota Š–P kryptimi.

Nuliniu perkasos tašku pasirinktas perkasos PV kampas, Y ašis – V sienelė, X – P. Visi tacheometru matuoti taškai susieti su LKS koordinačių sistema, fiksuoti absoliutūs aukščiai.

Š dalyje po velėna atsidengė pilkšvas armuo, P dalyje griovio vietoje aptiktas taip pat pilkšvas sąnašinis sluoksnis. Jame rasta daug įvairių XX a. šiukšlių, lentų, primestų akmenų, mat šioje vietoje, vietos gyventojų pasakojimu, dažnai įklimpdavo jų žemės ūkio technika. Jau 25 cm gylyje perkasos ŠR kampe pasiektas įžemis (smėlis). Tuo tarpu PV kampe įžemis aptiktas 80 cm gylyje.

Armenyje aptikta smulkių žiestos keramikos fragmentų, šlako gabaliukų, pavienių XIV a. datuotinų radinių. Nukasus armenį paaiškėjo, kad anksčiau griovio (Pajautos upelio ištakos) būta gilesnio. Perkasos ŠR

kampe armuo tesudarė 20–25 cm, o ties grioviu savo sudėtimi panašus sąnašinis sluoksnis siekė 1–1,2 m. Perkasos Š pusėje gelsvo įžemio fone tamsesne spalva išsiskyrė keli objektai: keturių duobių (1–4) kontūrai, dviejų stulpinės konstrukcijos tvorų (1, 2) žymės, trys stambesnės stulpavietės (1–3) bei dviejų rąstų žymės. Tuo tarpu perkasos P pusėje, gilesnėje griovio vietoje, sąnašinį sluoksnį maždaug 1 m gylyje keitė tamsesnis kultūrinis sluoksnis.

Duobė 1 atsidengė kvadrate 13,10 (čia ir toliau kvadratai nurodomi pagal X ir Y koordinates). Duobė išsiskyrė gelsvo smėlio įžemyje kiek tamsesne spalva, ji stačiakampio užapvalintais kampais formos, 100x70 cm dydžio, iki 20 cm gylio, plokščiu dugnu. Objektą datuojančių radinių nerasta. *Duobė 2* aptikta kvadratuose 7–8, 6–10. Daugiau kaip 4,5 m ilgio ir iki 2,2 m pločio bei tik iki 20 cm gylio duobė nuožulniomis sienelėmis labiau primena natūralų reljefo pagilėjimą, užpildytą tamsesniu kultūriniu sluoksniu. Menamoje duobėje aptikti 102 žiestos buitinės keramikos fragmentai, gyvulių kaulai, molio tinko gabaliukai. Duobė sietina su perkasoje aptiktu XIII–XIV a. sodybos kultūriniu sluoksniu, kadangi visiškai nerasta šlako. *Duobė 3* aptikta kvadratuose 4–5, 5–6, 1 m gylyje. Ji ovali, 2x1,8 m dydžio, apie 80 cm gylio. Jos centre aptikta 30 cm storio ir iki 80 cm pločio apdegusio molio linzė. Taip pat surasta šlako gabalų, 27 žiestos keramikos fragmentai, gyvulių kaulų, molio tinko. Sprendžiant pagal aptiktą šlaką, duobė sietina ne su čia egzistavusia sodyba, bet vėliau lydyta geležimi. Duobės užpildo spalva tokia pati kaip ir armens – pilkšva. Taip pat pastebėti gelsvo smėlio tarpsluoksniai. *Duobė 4* aptikta kvadratuose 6–7,7, po armeniu, 40 cm gylyje. Ji stačiakampė, 40x55 cm dydžio, iki 10 cm gylio, plokščiu dugnu. Užpildas – pilkšvas juodžemis. Duobėje aptikti 6 smulkūs žiestos keramikos fragmentai.

Stulpavietė 1 aptikta kvadrate 14,9, 35 cm gylyje. Ji apskrita, iki 20 cm pločio, 15 cm gylio, apvalainu dugnu. Užpildas – pilkšvas juodžemis. Ši stulpavietė yra abejotina – galbūt tai paprasčiausia duobutė. *Stulpavietė 2* atsidengė kvadratuose 7,6–7, 45 cm gylyje. Ji apskrita, iki 30 cm pločio bei 40 cm gylio, beveik stačiomis sienelėmis, apvalainu dugnu. Stulpavietės užpildas – tamsiai pilkas juodžemis. Jame aptiktas šlako gabalas. Stulpavietė sietina su vėlesniu – geležies gamybos – laikotarpiu, nes ji kerta ankstyvesnę *tvorą 1*. *Stulpavietė 3* aptikta kvadratuose 6–7, 7, 35 cm gylyje. Ji ovali, 20x35 cm dydžio, 40 cm gylio, stačiomis sienelėmis, plokščiu dugnu. Užpildas – tamsiai pilkas juodžemis. Stulpavietė iškasta *duobės 4* vietoje.

Tvora 1 aptikta kvadratuose 7, 6–7, 60–70 cm gylyje. Ji orientuota Š–P kryptimi. Ją sudarė 17 iki 15 cm skersmens apvalainų stulpų užaštrintais galais. Stulpai sukalti maždaug kas 5 cm vienas nuo kito. Buvę stulpai gelsvame įžemyje išsiskyrė šviesiai pilka spalva. P pusėje tvora siekia perkasos sienelę, taigi jos ilgis nežinomas. *Tvora 2* surasta kvadratuose 6–7,6, 60–70 cm gylyje. Ji sudaro daugmaž statų kampą su tvora 1. Tvora 2 orientuota R–V kryptimi, ją sudarė 11 iki 15 cm skersmens apvalainų stulpų užaštrintais galais. Stulpai sukalti maždaug kas 5 cm vienas nuo kito. Buvę stulpai gelsvame įžemyje išsiskyrė šviesiai pilka spalva. V pusėje tvora perkasta kasant *duobę 3*, taigi jos ilgis nežinomas. Kvadratuose 3–4,7–8 aptikta dar 16 panašiai orientuotų stulpaviečių, galėjusių būti šios tvoros tęsiniu. Tačiau šios

stulpavietės prastai išlikusios, jų pjūvių užfiksuoti nepavyko.

Rąstų žymės aptiktos kvadratuose 5–6, 7, 45 cm gylyje. Panašu, kad įžemyje tamsesne spalva išsiskyrę du 1,9 bei 1,5 m ilgio bei 14 cm pločio objektai yra čia gulėjusių rąstų žymės. Rąstai orientuoti R–V kryptimi, pjūvyje buvo 10–15 cm storio. Galbūt tai yra čia stovėjusio rentininio pastato liekanos, nors kitų sienojų žymių aptikti nepavyko.

Tenka apgailestauti, kad tik pasiekus kultūrinį sluoksnį perkasos P dalyje, rugpjūčio mėnesį prasidėjo savaitę trukusi liūtis. Iškrito poros mėnesių kritulių norma, ir iš aplinkinių laukų subėgęs vanduo visiškai užsėmė perkasą. Tyrimų vietoje tyvuliavo ežeriukas, nesimatė net perkasos sienelių. Tai labai apsunkino tolesnius kasinėjimus. Kadangi tokiame grunte smulkesnių daiktų pastebėti neįmanoma, visas iškeltas sluoksnis buvo plaunamas.

Gilesnėje perkasos P pusės dalyje, griovio vietoje taip pat aptikti keli objektai: išgriautos geležies lydymo krosnies liekanos, stulpinės tvoros 3 fragmentas, greta buvo lentinė tvora 4 gilesniame kultūriniame horizonte.

Tvora 3 aptikta kvadratuose 2,2–3, 1 m gylyje. Tvora orientuota Š–P kryptimi, 1,5 m ilgio. Ją sudaro 9 pusiau išvirtę iki 50 cm ilgio (kiek išliko) ir 10 cm storio apvalaino pjūvio užaštrinti stulpai. Matyt, ši tvora susijusi su šalia aptiktomis geležies lydymo krosnies liekanomis ir turėtų būti to paties laikotarpio. *Tvora 4* aptikta kvadratuose 1–5,4–5, 1,5 m gylyje. Tvora orientuota R–V kryptimi, 4 m ilgio, tačiau gali būti, jog ji tęsiasi ir už perkasos ribų. Tvorą sudaro 18 iki 60 cm ilgio (kiek išliko) ir 15 cm pločio stulpų, pagamintų iš skeltų lentų. Stulpai aptikti 1–10 cm atstumu vienas nuo kito. Tvora aptikta po su geležies gamyba susijusiu sluoksniu, taigi sietina su anksčiau čia buvusia sodyba.

Geležies lydymo krosnis aptikta kvadratuose 3–4,1–2, 90 cm gylyje. Objektas krosnimi pavadintas sąlyginai, kadangi iš esmės buvo surasta didesnė koncentracija apdegusio molio, kuri gali būti išgriautos geležies lydymo krosnies liekanos. Tačiau šios koncentracijos centre aptikta iki 22 cm skersmens ir 25 cm gylio šachta, užpildyta smulkiais šlako lašais, sumišusiais su medžio anglimi. Molinės šachtos sienelės – iki 10 cm storio, apdegusios. Būtent šis objektas leidžia spėti šioje vietoje stovėjus nežymiai įgilintą geležies lydimo krosnį.

Po metro storio sąnašomis atsidengusiame sluoksnyje aptiktos kelios apdegusio molio linzės – išgriautų geležies degimo krosnių arba kalviškų žaizdrų liekanos, nemažai padrikai išbarstytų apdegusių akmenų. Daugiau ar mažiau apdegusio molio fragmentų aptikta visame iki 30 cm storio sluoksnyje. Taip pat jame surinkta apie 120 kg šlako gabalų, buitinės keramikos fragmentų, įvairių statybinės medienos nuolaužų, gyvulių kaulų. Pažymėtina, kad aptikti akmenys bei apdegusio molio koncentracijos jokių aiškių konstrukcijų nesudarė. Gausiausia sluoksnyje aptikta molinių ortakių fragmentų. Sprendžiant pagal juos, ortakiai buvo iki 5 cm skersmens ir apie 15 cm ilgio moliniai vamzdžiai. Nežinia kaip konkrečiai jie buvo naudojami, bet, matyt, skirti dumplėms prie geležies lydymo krosnies arba kalviško žaizdro pajungti. Visų geriau išlikusių ortakių vienas galas stipriai apdegęs, net apsilydęs, kitas – su nežymiai atloštu pakraštėliu. Matyt, tyrinėtoje vietoje buvo suverstos geležies lydymo krosnių, kurios būdavo vienkartinės, arba kalviškų žaizdrų liekanos: šlakas, minėti ortakiai, krosnių sienelių duženos.

Po sluoksniu, susijusiu su geležies gamyba bei apdirbimu, aptiktas iki 10 cm storio sąnašinis smėlio tarpsluoksnis, siaurėjantis ir visai išnykstantis V kryptimi. Po minėtu tarpsluoksniu atsidengė tamsiai pilkas apie 30 cm storio kultūrinis sluoksnis. Matyt, šioje vietoje būta XIII–XIV a. Kernavės miesto sodybos. Pastatų neaptikta, tačiau surasta medinių lentų *tvora 4*. Sluoksnyje aptikta daug buitinės keramikos fragmentų, gyvulių kaulų, 18 odinės avalynės fragmentų, keli tam laikotarpiui būdingi juvelyriniai dirbiniai: pasaginė segė kanopiniais galais, trikarolio antsmilkinio fragmentas. Matyt, čia, kaip ir 1998–2000 m. D. Vaičiūnienės perkasoje, aptiktas sodybos pakraštys, ją juosusi tvora. Giliau aptiktas durpingas sluoksnis, jame čia anksčiau augusių krūmų kelmai bei šaknys. Kultūriniame sluoksnyje pastebėta nemažai angliukų, nežymūs jų tarpsluoksniai buvo matomi virš kultūrinio sluoksnio ir perkasos sienelėse. Gali būti, kad čia stovėjusios sodybos sudegė, ir jų vietoje buvo įrengta geležies degykla arba kalvė.

Aptiktoji buitinė keramika – puodų šukės, kurios tiek apatiniame kultūriniame sluoksnyje, tiek tarp krosnių liekanų, tiek armenyje yra panašių formų bei ornamentų. Tai rodo, jog didesnio chronologinio tarpsnio tarp sodybos egzistavimo ir veiklos, susijusios su geležies lydymu, nebuvo. Visi surinkti keramikos fragmentai yra puodų šukės. Puodų būta žiestų, pūstais šonais, tiesiu arba šiek tiek į išorę atriestu kakleliu. Ornamentas, be kelių išimčių, – bangelė arba horizontalios linijos. Iš viso registruoti 279 keramikos fragmentai – visi kakleliai, dugnai bei ornamentuotos šukės.

Viršutinis kultūrinio sluoksnio horizontas datuojamas XIV a. pabaiga. Tai geležies lydymo krosnių liekanos. Po jomis aptiktas XIV a. sodybos kultūrinis sluoksnis. Tyrinėjimų metu surastos 3 stulpavietės, 4 ūkinės paskirties duobės, 4 tvoros (dviejų tik stulpavietės, dviejų išliko mediniai stulpai), geležies lydymo krosnies šachtos apatinė dalis. Surasti 159 individualūs radiniai: XIV a. būdingi papuošalai, buities reikmenys, 18 odinės avalynės detalių, 109 molinių ortakių, matyt, skirtų dumplėms pajungti, fragmentai. Surinkta gausi žiestos keramikos kolekcija, registruotos 279 puodų šukės. Taip pat aptikta apie 120 kg šlako, gyvulių kaulų.

2005 m. archeologiniai tyrinėjimai Kernavėje parodė, kad XIII–XIV a. miesto būta didesnio nei manyta, matyt, buvo apgyvendintas visas Pajautos upelio aukštupys. Miesto egzistavimo paskutiniu etapu, galbūt po 1365 m. kryžiuočių puolimo, senųjų sodybų vietoje vykdyta su juodąja metalurgija susijusi veikla. Taigi vietos gyventojų pasakojimai, jog šioje vietoje būta senosios Kernavės kalvės, yra ne be pagrindo.

Tyrimų metu surinkti radiniai, brėžinių originalai bei fotonuotraukų laikmenos saugomos KAIM.

INVESTIGATION OF THE ASSUMED KERNAVĖ ANCIENT SMITHY SITE

In 2005 in Kernavė 254 m NE from the Lizdeika hill-fort an area of 100 m^2 was investigated. The investigation aimed to establish the location of the Kernavė ancient smithy. Two cultural horizons were discovered: remains of the late 14th century smelting furnace and the 14th century homestead layer underneath. 3 postholes, 4 garbage pits, 4 fences (two of them were marked only by postholes, the other two had wooden poles

remaining) and the bottom part of the smelting furnace shaft were found. 159 individual finds were collected: the 14th century jewellery, household items, 18 fragments of leathern shoes and 109 fragments of clay orifices probably used as bellows connectors. The finds included a numerous collection of wheel-made pottery shards: 279 potshards were registered. Animal bones and about 120 kg of iron slag were found as well.

MEŠKININKŲ PILIAKALNIO PYLIMAS

Gintautas ZABIELA

2005 m. rugpjūčio mėnesį baigti Meškininkų piliakalnio (Jurbarko r., Jurbarko sen.) (A 682P) archeologinių tyrinėjimų darbai, pradėti 2003 m. (žr. *ATL 2003 metais*, V., 2005, p. 67–68; *ATL 2004 metais*, V., 2006, p. 61–62). Tyrimų tikslas buvo padaryti pylimo ir griovio pjūvį bei pagal šių tyrimų duomenis atkurti ankstesnį pylimo ir griovio vaizdą jo V dalyje, kur pylimas buvo anksčiau nuskleistas nukasant žemes nuo jo viršaus į aikštelę ir į griovį. Šie tyrinėjimo darbai buvo palikti piliakalnio avarinės būklės likvidavimo darbų pabaigai, nes pro nuskleistą pylimo vietą į aikštelę buvo vežamos šlaito tvirtinimui reikalingos medžiagos ir patekdavo tokiems darbams būtina technika. Sužinojus, kad piliakalnio tvarkymo darbai jau atlikti ir atvykus tyrinėti paaiškėjo, kad nuskleistas pylimas atpiltas be jokių archeologinių tyrimų, o griovys išvalytas. Visos Jurbarko melioratorių tvarkytos piliakalnio vietos užsėtos žole. Pylimo ir griovio skersinis pjūvis padarytas šalia jo atpiltos vietos.

Pylimo ir griovio pjūvis (plotai 6 ir 7) padarytas 5,5–18,5 m į PR nuo naujai suformuoto piliakalnio V šlaito krašto, gynybinių įtvirtinimų ŠV dalyje. Jis keturkampis, 25 m ilgio, 2 m pločio (50 m^2), orientuotas ŠR–PV (40–220°) kryptimi. Aukščiausia pylimo vieta yra H_{abs} 59,77 m, žemiausia griovio vieta – H_{abs} 56,95 m. Tyrimai parodė, kad pylimas piltas iš aplinkinės žemės (daugiausia smėlio) per du kartus.

Ankstesnis (pirmasis) pylimas buvo 5 m pločio, iki 0,9 m aukščio. Jis aptiktas labiau aikštelės pusėje (plote 6), kur, atrodo, buvo supiltas iš smėlio panaudojant čia buvusią žemyninę kopą arba bent pustomą smėlingą iškilimą. Jo išorinėje pusėje buvo iškastas maždaug 5 m pločio, iki 1 m gylio griovys, žemės iš kurio ir buvo panaudotos pylimui. Su žemėmis į pylimą pateko lipdyta brūkšniuota ir lygiu paviršiumi keramika, titnaginės nuoskalos, priklausiusios I tūkst. pr. Kr. čia buvusiai gyvenvietei. Ant pylimo stovėta kažkokios medinės konstrukcijos (liko degėsiai, fiksuoti kv. 2–4A 25 cm gylyje) bei į griovį įkritę 170 cm ilgio, 27 cm skersmens rąstai (liko jų trūnėsiai kv. 10A–B). Jie aptikti 200 cm gylyje, pilko smėlio apatinėje dalyje, ankstesnio pylimo išorinėje pusėje. Blogiau išlikusių trūnėsių pėdsakų buvo ir kitose išorinio pylimo vietose. Pylimas stovėjo ilgesnį laiką, nes jo paviršiuje susiformavo iki 15 cm storio pilko miškožemio sluoksnis.

Vėlesnis (antrasis arba dabartinis) pylimas yra 10 m pločio, iki 1,7 m aukščio. Jis buvo supiltas panaudojant jau apslinkusį ir kiek į šonus išplaukusį ankstesnį pylimą, tačiau plėstas į išorę, užpilant ankstesnį griovį.